

УДК 331.101.262.001.8

Басва О. І.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Сучасні розвинені країни знаходяться на постіндустріальній стадії розвитку. На перше місце виходить інформаційне суспільство, розвиток інноваційної економіки. Ключовим фактором сталого розвитку світової економіки стає людський капітал. Проблема ефективного використання людського капіталу є досить актуальною сьогодні.

Дослідження теорії людського капіталу почалось з виникненням проблем відтворення робочої сили. З'явилась потреба у створенні якісно нової робочої сили. Розвиток науково-технічного прогресу, економічне зростання і розширення економічних зв'язків призвели до появи нового підходу для вирішення даних питань. З'явилось поняття «людський капітал». Вперше цей термін використав американський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки Теодор Шульц. Дана проблема отримала подальший розвиток і широке розповсюдження в працях багатьох фахівців [1–13]. Вітчизняні та зарубіжні вчені досліджували і досліджують теорію людського капіталу в різних аспектах, але все ще існує ряд питань, що потребують подальшого вивчення.

Метою роботи є дослідження теоретичної основи категорії «людський капітал», виявлення чинників впливу на людський капітал, з'ясування його ролі в забезпеченні економічного розвитку економіки.

Сутність людського капіталу почали досліджувати найвидатніші представники класичної політичної економії, англійці У. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо.

У. Петті стверджував, що багатство, майно, запаси країни та результати колишньої або минулої праці необхідно вважати і оцінювати однаково з живими діючими силами [1].

Сміт включив до складу основного капіталу «придбані та корисні спроможності усіх жителів, або членів суспільства». Він вважав, що «набуття таких здібностей, а також утримання їх власника протягом його виховання, навчання або учнівства завжди вимагає дійсних витрат, які є основним капіталом, який мов би реалізується в його особистості. Ці здібності... стають частиною багатства всього суспільства...» [2].

Д. Рікардо ввів в обіг поняття природної ціни праці і доводив, що працівники продають свою працю. З розвитком суспільства природна ціна праці завжди підвищується.

Концепція робочої сили як фактора виробництва розглядається і в працях німецьких мислителів, марксистів К. Маркса і Ф. Енгельса. У своїх працях К. Маркс використовував категорію людський капітал. Зокрема, він вважав що необхідно проводити таку відмінність: робоча сила в руках робітника є робітником, а як капітал вона функціонує після продажу [3].

Вчені Дж. Локк, Д. Юм, Д. Гартлі, Д. Мілль, Т. Браун, М. Вертгаймер, С. Келлер, К. Кафка та інші займались дослідженням психологічної моделі людського капіталу [4].

Дж. Локк, Д. Юм, Д. Гартлі, Д. Мілль, Т. Браун та інші пропонували ідею «виготовлення корисної людини», в основі якої застосовувався метод пред'явлення. Завдяки цьому методу формуються довготривала механічна пам'ять і стереотипи поведінки людини.

Вчені М. Вертгаймер, С. Келлер і К. Кафка пропонували ідею «виготовлення творчої людини», яка базувалась на феноменологічному методі. Цей метод орієнтований на формування навиків вирішення проблемних ситуацій за рахунок переструктурування елементів системи.

Досліджував місце людини в економіці і представник неокласичного напрямку А. Маршалл. Він вважав, що власне людина не є ринковим товаром. Людина – головний засіб виробництва багатства, і саме вона слугує кінцевою метою багатства [5].

Значний внесок у вивчення концепції людського капіталу внесли американські вчені Г. Беккер, Т. Шульц, І. Фішер, Л. Тороу, Е. Денісон, П. Самуельсон, М. Фрідмен та інші.

Перші статті, де досліджувалась теорія «людського капіталу» були опубліковані Дж. Мінцером у 1958 р. («Інвестиції в людський капітал та особистий розподіл доходу»), Т. Шульцем у 1960 р. («Формування капіталу освіти») і у 1961 р. («Інвестиції в людський капітал») та Г. Беккером у 1962 р. («Інвестиції в людський капітал»). В 1964 р. Г. Беккер надрукував фундаментальну працю «Людський капітал: теоретичний та емпіричний аналіз», де застосував модель, що стала основою для подальших досліджень у сфері людського капіталу. За Г. Беккером «людський капітал» – це наявний у кожного запас знань, навичок, мотивацій [6].

М. Фрідмен відмічав, що «людський капітал» слід віднести до п'яти основних форм багатства, що приносять доходи, поряд з грошима, акціями, облигаціями та фізичними благами. Кожна з цих форм багатства може приносити дохід у грошовій і в негрошовій формі. У концепції Фрідмена людський капітал трактується як дисконтована оцінка суми трудових доходів, які суб'єкт може одержати протягом життя. Цю ідею він виклав у праці «Теорія споживчої функції» у 1957 р. [7].

І. Фішер вводив людину до складу капіталу нарівні з іншими матеріальними об'єктами. До структурних елементів капіталу він відносив: здатність до праці, вміння, психологічні особливості, суспільні та культурні якості людини [8].

Л. Туроу визначив людський капітал як «виробничі здібності, обдарування і знання» людини [9].

Сьогодні продовжується активна розробка моделей економічного зростання за участю людського капіталу. Сучасні науковці дають більш розгорнуте формулювання сутності цієї категорії.

Людський капітал характеризують як інтенсивний продуктивний і соціальний фактор, на який не впливає закон спадної віддачі і який здатний накопичуватися за рахунок інвестицій в інтелектуальну власність, інформаційну оснащеність праці і життєдіяльності, виховання, навчання, знання, інноваційний та інституціональний потенціали, економічну свободу, підприємницьку здатність і підприємницький клімат, науку, культуру і мистецтво, безпеку і здоров'я населення [10].

Людський капітал є віддзеркаленням запасу знань, навичок, здатностей і мотивів працівників до продуктивної діяльності [11].

Його вважають джерелом нових ідей, інновацій та фактором їх сприйняття і розповсюдження [12].

На думку [13] людський капітал являє собою соціологічне і психологічне поняття.

Проаналізувавши зарубіжні та вітчизняні праці вчених-економістів ми вважаємо, що можна сформулювати таке визначення: людський капітал – це сукупність фізіологічних та інтелектуальних характеристик людини, які можуть вдосконалюватися.

Людський капітал характеризується процесами відтворення в сформованих умовах життєдіяльності з урахуванням таких важливих складових як: стан здоров'я, освіта, безпека, навколишнє середовище.

До чинників, що характеризують людський капітал відносять:

- Фізіологічний (здоров'я, довголіття, захворюваність, інвалідність, травматизм).
- Інтелектуальний (освіта, кваліфікація, знання, навички, досвід, здібності, інформація).
- Організаційний (мотивація, підприємницькі здібності).

Якість людського капіталу впливає на розвиток економічних процесів в країні. Накопичуючись в економіці, він допомагає ефективному застосуванню і накопиченню інших форм капіталу. Низький рівень людського капіталу навпаки гальмує економічний розвиток і тому спостерігається зниження темпів зростання. У сучасних умовах розвиток економіки України залежить від рівня людського капіталу, який впливає на ефективність його використання (рис. 1).

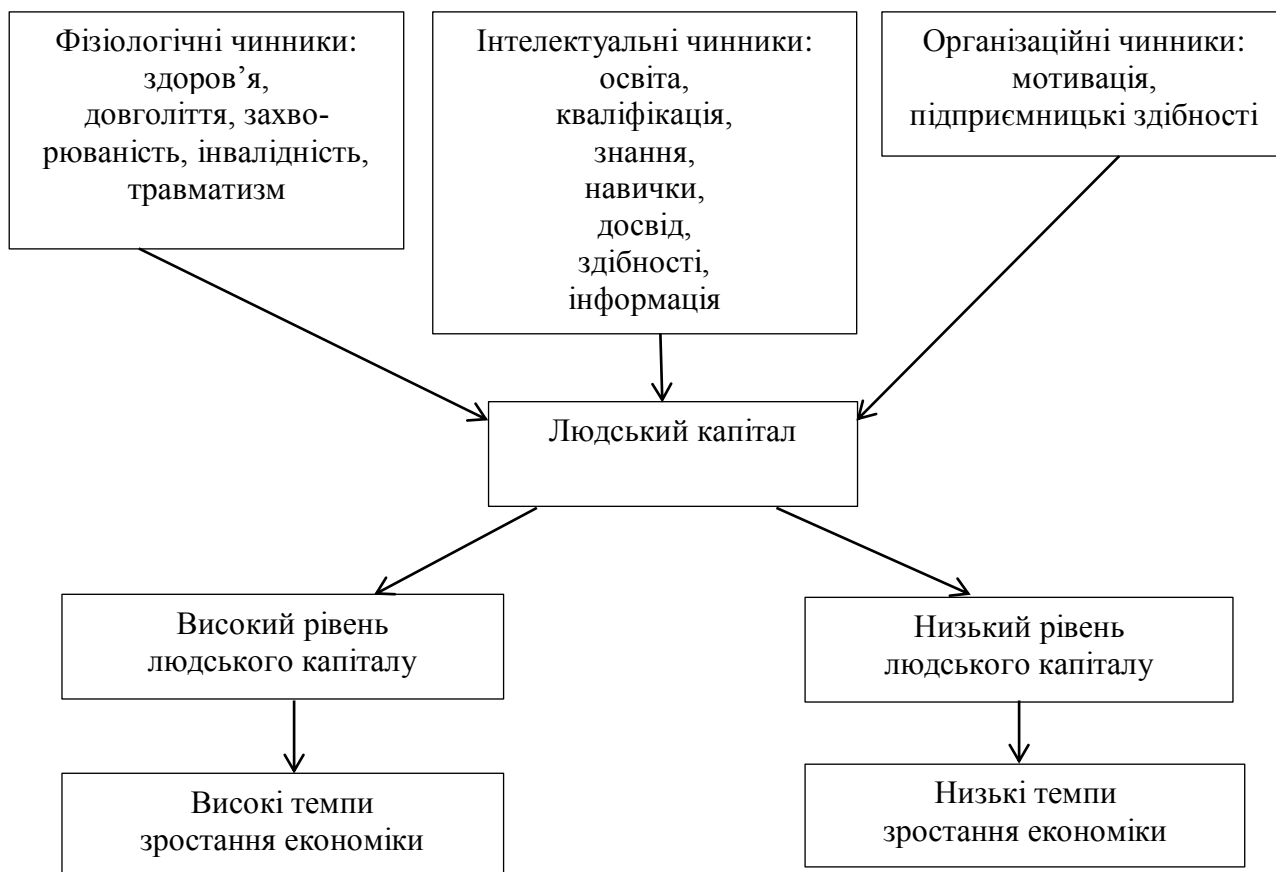

Рис. 1. Ефективність використання людського капіталу
Джерело: розроблено автором

Вкладення інвестицій в людський капітал відбувається через різні галузі. Для зміцнення здоров'я, підтримання людини в гарній фізичній формі необхідно інвестувати в охорону здоров'я, фізкультуру і спорт. Для розвитку інтелектуальних здібностей – в галузі науки і освіти.

Джерелами інвестування у людський капітал виступають: держава (уряд), недержавні фонди й організації, міжнародні фонди й організації, фізичні та юридичні особи.

Сьогодні Україна демонструє одні з найгірших показників охорони здоров'я в Європейському регіоні. За останні роки у Європейському Союзі показник смертності зменшився на 6,7 %, в Україні навпаки збільшився на 12,7% [14].

Тривалість життя в країнах ЄС становить для жінок 80,9 року, для чоловіків – 74,7 року. У Туреччині, Угорщині, Естонії, Словаччині, Польщі та Чехії живуть в середньому, відповідно 76,7 та 73 роки. В Японії, відповідно, 84 і 77, а в Україні – 73,3 і 62,6 року [15].

В 2015 році видатки на охорону здоров'я в Україні передбачені на 8% (4,4 млрд. грн.) нижче планових показників поточного року [16]. Спостерігається і скорочення видатків на освіту – на 3.6 млрд. грн. менше ніж в 2014 р. [17].

На формування людського капіталу впливають і реальні доходи населення. Заробітна плата в Україні є критично низькою (близько 42% замість гранично допустимих 65%). Витрати на оплату праці складають приблизно 6%, що у 3–4 рази менше ніж в країнах ЄС [17].

Рейтинг середніх заробітних плат робітників у 72 країнах світу, складений ООН, показав, що середня платня робітника у світі становить 1480 дол. США за місяць. Найбільшу заробітну плату отримують у Люксембурзі – 4089 дол. на місяць, у Норвегії – 3678, в Австрії – 3437, у США – 3263. Найменшу – у Таджикистані (227 дол. США), Пакистані (255 дол. США). Україна зайняла 56-те місце у світі з показником трохи більше 200 дол. США [18].

При цьому середня заробітна плата найманих робітників в Україні – 1300–1500 грн. За годину роботи український робітник отримує в середньому 2–2,5 дол., німецький – 40 євро, а скандинавський – 80 євро. Частка заробітної плати в собівартості української продукції нині становить у середньому 8 – 11 %, а європейської – 40 – 50 %. [18]. Невисокі показники показують, що активність людського капіталу в Україні знаходиться на низькому рівні. Для подолання цього негативного явища необхідно збільшити інвестиції в людський капітал.

Якщо не вкладати інвестиції в достатньому обсязі, то країни не можуть бути високо-розвиненими. В них недостатньо або відсутні знання, щоб ефективно використовувати науково-технічні розробки. Для досягнення високих показників розвитку економіки, добробуту нації необхідно підвищувати активність людського капіталу.

ВИСНОВКИ

У своєму дослідженні ми виходимо з того, що людський капітал є сукупність фізіологічних та інтелектуальних характеристик людини, які можуть вдосконалюватися.

Для ефективного формування, розвитку і використання людського капіталу необхідні постійні інвестиції. Збільшення інвестицій в охорону здоров'я, науку, освіту, кваліфікацію робітників підвищить рівень і активність людського капіталу. Це призведе до стабільної економічної політики, створення додаткових робочих місць, підвищення життєвого рівня населення та допоможе вийти на світовий ринок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Петти У. *Экономические и статистические работы* / У. Петти – М. : Союзкиздат, 1940. – С. 168.
2. Смит А. *Исследование о природе и причинах богатства народов* / А. Смит – М. : Союзкиздат, 1962. – С. 208.
3. Маркс К. *Капитал. Критика политической экономии [Текст]* / К. Маркс ; пер. И.И. Скворцова-Степанова. – Т. I. Кн. I. *Процесс производства капитала*. – М. : Политиздат, 1978. – 907 с.
4. *Институт политической психологии [Электронный ресурс]* – Режим доступа : <http://www.inspp.ru/index>.
5. Маршалл А. *Принципы экономической науки* / А. Маршалл – М. : Прогресс, 1993. – С. 246.
6. *Інформаційний портал [Електронний ресурс]* – Режим доступу: <http://methodology.chat.ru/becker1.htm/>.
7. Friedman M. *A Theory of the Consumption Function* / M. Friedman – N.J., 1957. – P. 226.
8. Fisher I. *The Nature of Capital and Income* / I. Fisher - London, 1927. – P. 5, 51–52, 68–69.
9. Thurow L. *Investment in Learning* / L. Thurow. – San Francisco, 1978. – P. 15.
10. Корчагин Ю. А. *Человеческий капитал и процессы развития на макро и микроуровнях* / Ю. А. Корчагин – Воронеж : ЦИРЭ, - 2004. – 140 с.
11. Радіонова І. *Економічне зростання з участю людського капіталу* // І. Радіонова // *Економіка України*. – 2009. – №1. – С. 19–30.
12. Соболева І. *Парадоксы измерения человеческого капитала* // І. Соболева // *Вопросы экономики*. – 2009. – №9. – С.51.
13. Переверзєва А.В. *Етапи формування людського капіталу* / А. В. Переверзєва // *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського*. – 2008. – №3. – С. 66–84.
14. *Світовий банк [Електронний ресурс]* – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/en/country/ukraine>
15. *Інформаційний портал [Електронний ресурс]* – Режим доступу : <http://gre4ka.info/suspilstvo/>
16. *Інформаційний портал [Електронний ресурс]* – Режим доступу : <http://dt.ua/economics/vitrat-na-ohoroni-zdorov-ya-v-2015-rosi>.
17. *Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]* – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
18. *Інформаційний портал [Електронний ресурс]* – Режим доступу : <http://www.rionews.com.ua>